

УДК 32:008

Новічков Г.В., к.філос.н., доцент, Голдун І.І., ст. 4 курсу ФЗГ
(Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне)

ПОПУЛІЗМ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЙ

**Аналізуються зміст, основні історичні форми та соціально-політична
роль популізму в світі та Україні.**

**The sense, primary historical forms and sociopolitical role of populism in the
world and Ukraine are analyzed.**

Популізм. Це слово повсякчас ми чуємо в побуті, по радіо, читаємо в газеті, а що воно означає часто не знаємо. Спробуємо з'ясувати значення цього поняття. Звернімося до історії.

Як політичне явище популізм сягає своїм корінням у сиву давнину. Він побутував ще в давньогрецьких містах-полісах і в Стародавньому Римі. Тоді політик, який умів "загравати" з народом, мав непогані шанси зробити політичну кар'єру. Починаючи з римських цісарів, що намагалися сподобатися юрбі, відповідаючи на її соціальний запит «Хліба і видовищ!» масовою роздачею харчів. Існує політична традиція пристосування політичних лідерів до смаків найширших верств населення. Таке пристосування, у свою чергу, створювало великі можливості маніпулювати свідомістю і поведінкою мас, спекулювати на їхніх вадах, невігластві, непоінформованості, безвідповідальності тощо. Від політика-популіста маси завжди чекали дива всупереч усім природничим і суспільним законам. Отже, такі політики заганяли себе в глухий кут, бо ресурси для соціальних чудес завжди є обмеженими. До найбільш поширеної термінології популізму стали відноситись вирази: «пряма демократія», «авторитетний лідер», «справедливість», «антинародний уряд», «критика бюрократії», «благо народу», «боротьба з корупцією» і тому подібне. Стверджувалось, що соціальні проблеми мають прості рішення, нагальними є боротьба з корумпованою владою, олігархією, бюрократією, залучення до управління представників народу тощо.

Популізм був присутній і в часи Великої французької революції. Проте саме як політична течія, популізм уперше з'явився в США наприкінці XIX століття: тут у 1891 році було створено Народну партію, яка відіграла позитивну роль у захисті народних інтересів. Саме ж поняття «популізм» з'явилося на початку XX ст. у Франції. Воно означало французьку політичну школу 20-х років і не мало негативного відтінку. Однак з часом це поняття набувало різних значень, що примусило суспільство шукати відповіді на пи-

тання: що є популізм? Позитивне це явище чи негативне? Яке його значення у нашому житті?

Нині популізм продовжує переможно крокувати планетою, втілюючись у різноманітних політичних програмах та партіях. Історичний досвід показує, що популізм як політичне явище виникає в країнах, де мають місце демократичні інститути (загальне виборче право, рівноправність громадян) і де суспільство як спільнота виборців виступає учасником політичного процесу. Тільки тоді апеляція до суспільних настроїв, спроби підлаштуватися під стереотипи масової свідомості можуть стати дієвим засобом завоювання влади.

Отже, що ж таке сучасний популізм? Популізм – (лат. *populus* – народ) – політична позиція або стиль риторики, який апелює до широких народних мас. У Політологічному енциклопедичному словнику це явище пояснюється так: “Популізм – особливий політичний феномен, що ґрунтується на засадах інспіративного лідерства та політичної демагогії типу міфологізації та маніпулювання масовою свідомістю і громадською думкою через вираження повсякденних, а відтак обмежених і тимчасових інтересів, потреб народу для досягнення визначеної мети, як правило, пов'язаної із завоюванням або утриманням влади”[1, С. 277]. По суті це визначення тлумачить сучасний популізм як своєрідну політичну технологію, що побудована на провокуванні мас на запрограмовані політичні дії [3, С. 407].

Популізму притаманна ідеологічна простота, можна навіть сказати, примітивізм. Ряд дослідників визначають такі характерні риси популістської ідеології та політичної стратегії і тактики, які окреслюють сьогодні поле світової, у т.ч. й української політики.

Нині можна стверджувати, що:

- популізм ґрунтується на тяжінні людських мас до спрощених пояснень складних проблем, на любові до примітивних гасел, а отже, політична суть популізму полягає в тім, що він дає прості відповіді на складні питання;
- популізму властивий пріоритет простих рішень і зрозумілість запропонованих заходів. Він декларує перевагу малих, але конкретних справ, тобто приваблює "не словом, а ділом";
- популіст завжди зваблює виборця, кокетує з ним;
- популістська свідомість тяжіє до сильної особистості, харизматичного лідера, котрий, як правило, робить вигляд, що керується в першу чергу сподіваннями "простої людини";
- популізм є невід'ємним елементом патерналістської концепції відносин влади та суспільства;
- популізм є складовою виборчої стратегії і тактики насамперед політичних сил, аморфних за своєю структурою, у яких відсутні чіткі ідеологічні пріоритети;

- основні ідеї популізму — це пряма участь народу в управлінні державою, так звана «пряма демократія», недовіра до представницьких державних інститутів, критика бюрократії, корупції та ін.;
- стратегія політика-популіста є дуже простою: він не думає ні про наслідки, ні про свої можливі дії в разі приходу до влади, для нього головне – одержати якнайбільше голосів виборців у даний момент [2].

Залежно від ідеології, розрізняють «лівий» і «правий» популізм. Ключовими словами лівих популістів є «соціальна» справедливість та «соціальна» рівність, у правих — це слова «порядок», «свобода», під якими мається на увазі найчастіше порядок правової держави.

Постає питання: в чому різниця між популізмом і лівими політичними течіями – комуністичною, соціалістичною, соціал-демократичною? Адже відомо, що політична ідеологія лівих, їх програмні положення в головному спрямовані на захист інтересів трудящих, людей найманої праці, «простого люду». На наш погляд, ліві сили, хоч і послуговуються популістською технологією для підсилення свого народолюбства, набуття прихильності людей, завоювання і утримання влади, однак базуються на класовій політичній ідеології, самосвідомості класу, яка протистоїть буржуазній ідеології, існуючому суспільному ладу, вони захищають людей найманої праці, насамперед робітничого класу. Тоді як популізм, народність «правих» політичних сил – гетерогенна, позакласова, абстрактна, апелює до народу взагалі, вона не протистоїть існуючому капіталістичному конституційному ладу. Незважаючи на позитивні гуманні наміри і на позитивні результати, ідеологія сучасного популізму загалом – своерідна. Вона залишається набором демагогічних положень, гасел, нездійснених обіцянок, спрощених рішень та засобів їх реалізації. Популізмом в цьому сенсі послуговуються як ліві, так і праві сили, проपाгуючи властиві їм суспільні цінності і порядки.

Популізм розповсюджений найбільшою мірою серед верств з низьким рівнем політичної і правової культури в умовах ще не окріплих структур народо-двладдя. Нездатність мас відрізнити демагогію від реалістичних пропозицій, чорно-біле бачення світу, готовність обожнити чергового кумира і ненавидіти його конкурентів активно використовуються популістськими лідерами для мобілізації суспільної підтримки [2]. Соціальна база популізму – полікласова, гетерогенна, а рушійну силу його становлять насамперед середні верстви, декласовані маси, які легше «ловляться» на демагогію [3, С. 409].

Та все ж таки, популізм явище позитивне чи негативне?

Які б приклади в той чи інший бік не наводились, зародилось це явище з гуманних мотивів: забезпечення і захисту благополуччя рядової пересічної людини, її матеріальної і духовної гармонії, згадаємо «Народну партію» в США [1, С. 277]. Загалом можна стверджувати, що популізм як в позитивній, так і в негативній формах притаманний правителям, політичним лідерам різних часів і народів. Брак популізму, рівно як і його надлишок, може негатив-но вплинути на результати політичної боротьби та ціннісні орієнтації грома-

дян [3, С. 414]. Багато вчених, що досліджують цей феномен, відзначають, що суть популізму як явища залишається до кінця невловимою, ніхто не уявляє собі достеменно, що ж це таке, адже його повний зміст вислизає з рук, не піддається визначенню. Можна сказати, що популізм – це явище дисперсне, тобто воно є складовою багатьох політичних феноменів, втілюється в різноманітні ідеологічні форми та політичні стратегії, хоча основний зміст, як нам видається, був окреслений вище.

В Україні термін популізм найчастіше вживається на означення політики загравання влади з народом для забезпечення її популярності, що характеризується демагогічними гаслами, необгрунтованими обіцянками.

Популізмом подеколи грішать як представники виконавчої влади, так і "народні обранці". Особливо сприятливим періодом для популістських кроків є виборча кампанія або період, що безпосередньо їй передує. Вибори внаслідок цього перетворюються на аукціон під гаслом: «Хто більше пообіцяє?». Можна засуджувати безсоромних політиків, але треба засудити й непристойно довірливих громадян, що ось вже 18 років постійно купуються на одні й ті ж самі дешеві вигадки, наступають на одні й ті ж граблі. Популісти знають, що виборцям треба говорити тільки приємні речі, тому від громадян уже тривалий час багато в чому приховується справжнє внутрішнє й зовнішнє становище України. Приміром, на неї насувається демографічна катастрофа: різке старіння населення, зменшення народжуваності, збільшення питомої ваги пенсіонерів у порівнянні з працездатними людьми і т.п. Відбувається відплив (через погані умови життя в Україні) молодих і працездатних українців й українок до Центральної і Західної Європи, де вони стають чорноробами, покоївками, офіціантами тощо, а Україна втрачає творчих людей – «найцінніший генетичний потенціал». Але нинішні українські політики про це не шкодують, створивши в Україні рай для олігархів і пекло для мільйонів простих громадян. Звичайно, популізм присутній на виборах в будь-якій країні чи то з розвинутою демократією, чи то не зовсім. Але, очевидно, рівень цього популізму або йде на благо, або шкодить народу, скажімо, як зараз відбувається в Україні. У всьому потрібно мати міру.

Політики висувають ідеї, пропонують закони, не визначаючи механізмів їх реалізації. Всі обіцяють краще життя завтра, обов'язково з новою командою, не пояснюючи, як вони це будуть досягати. Це може свідчити, що основні гравці звертаються до ментальності, почуттів, емоцій, а не до інтелекту, тобто до розуму, раціоналізму українського громадянина.

Сьогодні основні політичні гравці в Україні звикли вести себе як професійні бізнесмени, а не як публічні політики. Публічна політика полягає в трьох речах: комунікація, чітка інтелектуальна схема і відповідальність за механізм реалізації цієї інтелектуальної схеми.

Тобто, кожний політик незалежно від того, якого він є ідеологічного «кольору», обов'язково повинен звітуватися та імперативно прив'язуватися не

до лідера партії, не до вождя, не до партійного списку, а до виборця, який голосує не тільки «ногами» на виборах, а обов'язково голосує ще й як платник податків, фінансуючи ці вибори і тих кандидатів в президенти, які обіцяють реалізувати свою програму. Брак такого підходу у політиків громадяни гостро відчують. От чому сьогодні 30% громадян не хочуть брати участь у виборах, а, можливо, будуть голосувати проти всіх. Як засвідчує досвід незалежності нашої держави, популісти прагнуть влади зовсім не для того, щоб розв'язувати суспільні проблеми, а виключно з метою задоволення власних приватних інтересів.

Українському народові вже довелося сплатити високу ціну за популізм і авантюризм політиків. Адже 18 років незалежності втрачено даремно щодо проведення вкрай потрібних реформ. Нині в Україні лише говорять про майбутні реформи, хоча їх треба було здійснювати ще вчора. Ці реформи є вибірково неприйнятними для політиків-популістів, бо загрожують їм політичним провалом, адже їхній авторитет у масах тримається виключно на демагогії та подачках електоратові [4]. Небезпека такого популізму для самого політика полягає в тому, що, висунувши кілька популярних гасел, він швидко стає їх заручником і будь-яка спроба коректування або зміни пропонованого курсу сприймається його електоратом як зрада. А оскільки, як відомо, настрої маси мінливі, популістська політика виглядає безцільним метанням із одного боку в інший. Але тут є і точний тонкий розрахунок – бути завжди в "команді" більшості. Меншість популістів не цікавить, тому що вона не робить погоди на виборах. Відтак популіст завжди виступає як ворог плюралізму і консенсусу, що досягається на шляху діалогу з усіма суспільними групами та їхніми політичними представниками.

Вітчизняним політикам їхній природний владний інстинкт завжди підказує, як спокусити електорат, на яких стереотипах можна зіграти, які психологічні механізми використати. Найчастіше вони вибирають національну ідею як своєрідний "гачок". Історія свідчить, що на хвилі націоналізму з'явилося чимало політичних лідерів, які зазвичай претендували на те, щоб стати лідером нації. Легкість, з якою вони робили сходження на гребінь політичної хвилі, зумовлена насамперед тим, що проблеми нації торкаються всіх, хто ототожнює себе з нею. Кожному національні гасла здаються зрозумілими. Популізм також включає критику існуючого режиму, може бути заснований на ідеях націоналізму, расизму або релігійного фундаменталізму.

Як бачимо, більшість нинішніх політичних лідерів, державних діячів і адміністраторів широко послуговуються популістською технологією. Достатньо звернути увагу на назви політичних партій, щоб побачити їх нестримне популістське бажання бути друзями народу. Наприклад: Народно-демократична партія (двічі народна), Народний блок Литвина, Блок Народний Союз «Наша Україна» і т.д. Розповсюдженими гаслами політиків, можновладців, власників капіталу є: «Владі – народність», «Економіці – стабіль-

ний розвиток, громадянам – добробут!», «Судам – чесність», «Селу – замкнутість», «Армії – професійність» і т.д. [3, С. 413].

Популістська риторика проглядається і у вирішенні питання євроінтеграції України. Для прикладу, керівництво держави обіцяє підвищити фінансування оборонного комплексу і привести українське військо у відповідність до вимог НАТО. Однак представники Альянсу сумніваються в реальності цих обіцянок. Відповідно до українського законодавства витрати на оборону щорічно мають становити 3% від внутрішнього валового продукту. Це більше, ніж передбачено вимогами НАТО. Однак реально оборонний комплекс України фінансують лише на 1,3%. Тому нині займатися переозброєнням армії за стандартами Північноатлантичного альянсу практично неможливо, переконаний директор Центру дослідження армії, конверсії та роззброєння Сергій Згурець. За словами експерта, якщо впродовж наступних п'яти років на оборонний комплекс щорічно виділятимуть більше півмільйона доларів, як це пообіцяв президент, то українську армію можна на 70% переоснастити відповідно до вимог НАТО.

Натомість директор центру інформатизації та документації НАТО Мішель Дюре вважає, що Україна вже нині має достатньо політичних та економічних інструментів, аби переоснастити свою армію відповідно до стандартів НАТО, але популізм та неузгодженість дій політиків заважають ефективно скористатися цими інструментами. На сьогодні, як відомо, вступ України до альянсу не стоїть на порядку денному.

На закінчення наголосимо, що популізм не може бути «поганим» чи «добрим». Важливо інше – в ім'я чого, кого і як він використовується, і що буде мати з нього народ [3, С. 415]. Нагадаємо, що у своєму вихідному, природному вигляді популізм постає як гуманнее явище, ідеологія і практика якого часто результативна. Тому не потрібно забувати про це. Але нам всім потрібно зрозуміти просту річ: щоб Україна вийшла з нинішнього кризового стану, мільйони українців мають бути готові до важкої праці, мужності й терпіння. І це на багато років. Лише таким шляхом можна буде прийти до бажаної мети. Тож не купуймося на дешеві лозунги, а будьмо свідомими, мислячими людьми.

1. Політологічний енциклопедичний словник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів – К.: Генеза, 1997. **2.** О. Ярош Політичний популізм: Теорія і практика передвиборчого «флірту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua> **3.** Новічков Г.В. Популізм у дзеркалі часу // Вісник НУВГП. Збірник наукових праць. – Випуск 3 (39) (частина 2). – Рівне, 2007. **4.** Ігор Лосев Крах українського популізму? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forum.tstu.edu.ua>.

Рецензент: канд. політичних наук, доцент Ткаченко Г.І. (НУВГП)